

### ЗАГАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ПОРНОГРАФІЇ, ЇЇ ВИДИ ТА КРИТЕРІЇ ВИЗНАЧЕННЯ

Розширення інформаційного обміну із зарубіжними країнами, поява супутникового телебачення, всесвітньої комп'ютерної мережі «Інтернет», комп'ютерних систем обробки та поширення інформації супроводжують не тільки процеси збільшення культурно-комунікативних можливостей людини, а й процеси упровадження соціально шкідливих явищ. До таких явищ слід віднести й феномен порнографії.

Актуальність даної роботи полягає в тому, що сьогодні ще існують теоретично не розкриті проблеми, зокрема, щодо визначення певних понять (порнографії, дитячої порнографії, предмети порнографічного характеру тощо), якими оперує законодавець у текстах статей національного та міжнародного законодавства, не маючи до цього часу точного їх визначення, відсутня класифікація порнографії, що породжує пограничну латентність, а також призводить до різного їх тлумачення і не сприяє єдності та стабільності правозастосовчої діяльності при розслідуванні даного злочину.

Аналізуючи наукову криміналістичну літературу, було виявлено, що в Україні вищевказана проблема була об'єктом дослідження небагатьох вчених, а саме розробкою даної тематики займалися: І. Г. Сугаков, С. В. Хільченко та деякі інші.

Метою даної роботи є виявлення суспільної небезпеки порнографії у всіх її проявах, розкриття понять «порнографія», «дитяча порнографія», визначення критеріїв їх відмежування від поняття еротики.

Отже, що ж являє собою порнографія та у чому полягає її суспільна небезпека? З даного питання у вчених є різні думки. А. Н. Ігнатів відзначав: «Розповсюдження порнографічних предметів порушує правила статевої моралі і може зашкодити правильному статево-му вихованню юнацтва» [1, 79]. З. А. Незнамова бачить суспільну небезпеку розповсюдження порнографії в її негативній дії на нормальний фізичний і психічний розвиток неповнолітніх. Крім того, на її думку, порнографія спричиняє появу статевих збочень, нерідко хворобливого характеру. Ознайомлення із порнографічними матеріалами може вплинути на здійснення таких сексуальних злочинів, як зґвалтування, насильницькі дії сексуального характеру, розпусні дії [2, 234]. Ю. М. Ткачевський відзначив суспільну небезпеку даного діяння: «Порнографія покликана спричинити нездорову статево-пристрасність і зокрема прагнення до задоволення статевих потреб у збоченій формі. Особливо велику шкоду завдає порнографія неповнолітнім, чиє моральне обличчя ще не склалося, а фізичний розвиток не завершився» [3, 149].

Говорячи про розповсюдження порнографії серед неповнолітніх, Р. Б. Осокин і М. В. Денісенко з цього приводу вказують: «Ослаблення правового конт-

ролю із сторони держави, в тому числі відносно засобів масової інформації, дефіцит етичного виховання, лібералізація сексуальної моралі і її комерціалізація у значної частини населення призвели до серйозних зрушень у свідомості і стереотипах сексуальної поведінки серед неповнолітніх (зниження віку статевого життя, збільшення числа неповнолітніх, ведучих безпорядкований сексуальний спосіб життя, заняття проституцією, поширення численних захворювань, що передаються статевим шляхом, дошлюбні і позашлюбні аборти, порнографія за участю неповнолітніх і малолітніх)» [4, 43].

Одним з найуразливіших місць є вельми не чітке та не однозначне визначення терміна «порнографія». Відомо, одне з перших офіційних наукових визначень порнографії дано в 1913 році в Парижі на першому міжнародному конгресі по боротьбі з порнографією: «порнографією є все, що має непристойний характер, що положенням осіб, поз, малюнка визначає спеціальне прагнення спровокувати нездорове представлення та своїм змістом видає бажання автора викликати похитливі та збочені думки» [5, 99]. М. Й. Коржанський дає таке визначення порнографії: «Порнографією називаються предмети (твори, малюнки, фотографії, відео-, кінопродукція та інші), в яких грубо натуралістично і цинічно зображується статевий акт» [6, 394]. М. В. Гусарова визначає порнографію, як детальну демонстрацію статевих органів чи статевому акту, умисно створену з метою впливу сильного статевого збудження, котра не містить при цьому ніякої наукової, культурної чи іншої цінності та є по суті образливою для суспільної моральності [7, 88]. Р. С. Джинджолі порнографію пропонує визначати, як опис або зображення статевих органів, статевому акту, статевих аномалій та витончень в непристойному вигляді, здійснене всупереч моральним принципам еротичного мистецтва, з порушенням вимог наукової сексології та педагогіки, здатні викликати збочене сексуальне почуття [8, 18]. Р. Г. Гунарис пропонує таке визначення порнографії — це «продукт людської діяльності, проявлений зовні засобами дій людини, предмет чи матеріал, демонструючий явно, грубо, натуралістично сексуальні дії, направлені на проявлення у людини стану збудження та провокуючі особу на якомога швидше досягнення фізіологічної розрядки» [9, 106]. На думку О. А. Гоноченка та Ю. Е. Пудовочкіна, до порнографічних слід віднести «предмети чи матеріали, що не мають історичної, наукової, художньої чи культурної цінності, які зображають сексуальні відносини, грубо порушують суспільну моральність та виражають до неї явну не повагу» [10, 198]. Американські дослідники Р. Крук, К. Бар, в загальному вигляді, відносять до порнографічних зображення письмові або усні матеріали, які показують або описують сексуальну поведінку чи статеві органи та викликають сексуальне збудження [5, 100].

Таким чином, більшість авторів вважають, що порнографія — це твори, зображення і інші предмети сексуального характеру, призначені для збудження патологічної статевої пристрасті. На відмінність від еротики, яка змальовує сферу статевого життя без грубого натуралізму і має на меті досягнення ефекту естетичного (лише побічним її ефектом може бути сексуальне збудження), порнографія концентрує увагу на анатомічних і/або фізіологічних її аспектах,

на оголошеному показі елементів статевих актів або інших форм сексуального життя і тому подібне. Проте і такі визначення не виявляють всю сутність даних понять.

Особливістю порнографії, що відрізняє її від еротичного зображення, є те, що в порнографії увага глядача акцентується на статевих органах, контакті з ними або збоченій сексуальній поведінці.

Згідно з Законом «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 року, моніторинг «моральності» суспільства взагалі і ЗМІ зокрема проводиться Національною експертною комісією з питань захисту суспільної моралі. Так, «порнографія — вульгарно-натуралістична, цинічна, непристойна фіксація статевих актів, самоцільна, спеціальна демонстрація геніталій, антиетичних сцен статевого акту, сексуальних збочень, зарисовок з натури, які не відповідають моральним критеріям, ображають честь і гідність людини, спонукаючи негідні інстинкти» [11]. У даному визначенні фігурують словосполучення на зразок «антиетичні сцени статевого акту» і «замальовки з натури, що не відповідають моральним критеріям» — без уточнення, що таке «антиетика» і якими саме моральними критеріями потрібно керуватися. У вищезгаданому законі багато спірних моментів, тому Кабінет Міністрів, спираючись на цей закон, створив у листопаді 2004 року Національну експертну комісію України з питань захисту суспільної моралі, а одинадцятого червня 2008 року Кабінет Міністрів України розпорядженням № 835-р затвердив новий склад Національної комісії. Комісія здійснює експертизу продукції, видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру та продукції, що містить елементи або пропаганду культури насильства, жорстокості, порнографії, аналізує процеси і тенденції, що відбуваються у сфері захисту суспільної моралі, і, власне, здійснює контроль за дотриманням законодавства у сфері захисту суспільної моралі.

Національна експертна комісія з питань захисту суспільної моралі розробила в рамках науки кримінального права і сексології критерії порнографічних матеріалів або предметів та спробувала пояснити різницю між порнографією та еротикою та затвердила наприкінці лютого своїм рішенням Протокол засідання № 1 від 20 лютого 2007 року «Критерії віднесення друкованої, аудіовізуальної, електронної та іншої продукції, зокрема реклами, а також переданих та отриманих по комунікаційних лініях повідомлень та матеріалів до розряду порнографічної або еротичної продукції». Затверджений Комісією документ визначає формальні та змістовні ознаки порнографії, сексологічні критерії порнографії, зокрема, зображення аномальних та збочених форм сексуальної взаємодії та зображення сексуальної взаємодії кримінального характеру. Комісія розраховує, що даний крок дозволить уникати «двозначностей і помилок» у практиці держустанов, які регламентують цей вид діяльності, правоохоронних органів та суддів.

Звичайно чіткість визначення та розмежування ознак порнографії та еротики займає, напевне, одне з домінуючих місць, але чи можемо ми не звертати уваги на існування великої кількості видів порнографічного матеріалу, жанрової багатоманітності тощо?! Існує велика кількість видів порнографічного ма-

теріалу, а також способів її вираження, найпоширенішими є такі види порнографії:

1) порнокіно — знімається порнографія у багатьох країнах світу. Найчастіше кіно категорії «XXX» орієнтовано на спеціальні категорії глядачів, оскільки любителі сексу на екрані розрізняються таким же чином, як і любителі інших екранних жанрів. В ролі порноакторів частіше використовуються повнолітні чоловіки та жінки, але існують фільми, де віковий ценз не враховується. Також до розряду специфічного порнокіно можна віднести специфіку інтеграції порнографії в різноманітні жанри, наприклад порномультимедіації;

2) порнозображення — для їх розміщення є неймовірна кількість спеціальних газет та журналів, хоча останнім часом інформація такого роду переміщується у сферу високих технологій — в Інтернет (кіберпорнографія). Найчастіше порнофотосесії супроводжують зйомки порнофільмів. Також велика кількість порнофотографій з'являється завдяки журналістам (таємним фотографам), які виносять приватне інтимне життя на всезагальне бачення;

3) порнолітература — такі твори пишуться по власному бажанню чи на замовлення, але дійсно професійних авторів подібного жанру дуже мало. Порнолітература відрізняється від еротичної лише тим, що фізіологія статевого контакту змальовується точнісінько, як почуття партнерів в еротичних творах;

4) порноаудіо — реалізується через візуальний контакт, тобто тет-а-тет, або по телефону, або ж заочно, коли запис розмножується та зберігається у любителів. З появою сексу по телефону порноаудіо вийшло в лідери, захопивши не тільки ринок порноторгівлі, але й розум великої частини населення нашої планети. Для реалізації потреб людей чути аудіопостановку статевого акту наймаються спеціальні актори, які здатні не лише зімітувати процес, максимально приблизивши його до реальності, але і втягти в нього споживача порнографії такого роду;

5) реал-порно — цей прогресивний жанр ще мало практикується в основному світі мистецтва — лиш в найрозвинутіших країнах на закритих вечірках. В цій розвазі глядач слідкує за розвитком сцен статевих актів двох та більше партнерів в режимі реального часу [12].

Залежно від змісту існують різноманітні класифікації типів порнографічних матеріалів. Як найбільш загальні та такі, що не викликають суттєвих нарікань, використовуються такі розділи порнографії:

1. Звичайне або легке порно. Воно не шокує, тому що показує життя звичайної людини в її сексуальному аспекті, не акцентуючи уваги на різних девіаціях та особливостях. Легким порно називають такий вид порнографічної продукції, який не демонструє детального зображення статевих органів. Кінофільми, що відносяться до класу легкого порно, як правило, містять більш-менш осмислений сюжет, в якому статевий акт відіграє значну, але не завжди чільну роль. Виходячи з вищевикладеного, помітно, що розрізнити легке порно від еротики практично неможливо. Як особливий тип легкого порно виділяються так звані секс-фільми. Даний вид кінематографа приділяє сценам сексуального харак-

теру більшу частину картини, але статевий акт в таких картинах симулюється. Демонстрація ерегovanого пеніса і відкритої вагіни не відбувається.

2. Незвичайне або власне порно — вид порнографічної продукції, який демонструє статевий акт без будь-якої цензури з боку авторів. Сюжет порнофільмів, як правило, обмежується короткими вступами перед сексуальними сценами або відсутній взагалі. В ролі об'єктів порнографії виступають вагінальний, оральний і анальний секс.

3. Жорстке порно. Жорстким, або хард-порно, за Г. Ф. Келлі, називають фільми, основною відмінністю яких є тривала демонстрація геніталій і людей, що виконують різні сексуальні дії. Крім цього, до даної категорії відносять фільми, в яких представлені різні сексуальні практики, наприклад садомазохізм [13].

4. Спеціальне (супер) порно демонструє сексуальні відкриття майстрів своєї справи. В такому порно все демонструється по найвищому розряду, тобто кожне сексуальне проявлення готується так, що люди, непосвячені в такий секс, можуть відчувати справжній шок. Даний вид порнографії користується великим попитом, адже він водночас є і порнографією та фантастикою. Так як його специфічних розгалужень набагато більше, чим в звичайному сексі [12].

5. Нелегальне (англ. illegal) порно — це порнографічна продукція таких категорій: секс з тваринами, секс з неповнолітніми, в тому числі й дітьми; секс з трупами. Нелегальне порно заборонено законами в абсолютній більшості країн світу та переслідується, в тому числі й Інтерполом.

На сьогоднішній день кримінальна відповідальність за виготовлення та розповсюдження порнографічних матеріалів та предметів передбачена в законодавстві практично всіх країн світу, що свідчить про усвідомленість світовим суспільством значимості об'єкта посягання даного виду злочинної діяльності для людства в цілому [14, 15]. Світова кримінальна практика в сфері розглядуваних відносин дозволяє зробити висновок про два основні підходи до кримінальної відповідальності за виготовлення та розповсюдження порнографії. Один із них допускає можливість легального обігу носіїв порнографічної інформації в суворо обмежених державою межах, інший — повністю забороняє такий оберт [15, 113]. Україна ж пішла шляхом повної заборони на оберт продукції порнографічного характеру. Стаття 301 КК України передбачає кримінальну відповідальність та заборону ввезення, розповсюдження, виготовлення, зберігання, перевезення чи інше переміщення предметів порнографічного характеру з метою збуту, а також примушування до участі в їх створенні. З офіційних джерел, що торкаються теми порнографії, можна виділити Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV-ВР, а також закони «Про друкарські засоби масової інформації (пресі) в Україні» від 16 листопада 1992 р. (ст. 3) [16, 173], «Про телебачення і радіомовлення» від 21 грудня 1993 р. (ч. 2 ст. 2) [17, 264], «Про видавничу справу» від 5 червня 1997 р. (ст. 28) [18, 330], «Основам законодавства України про культуру» від 14 лютого 1992 р. (ст. 13) [19, 38], які містять положення про заборону розповсюдження продукції порнографічного характеру, але в жодному з них не має чіткого

визначення поняття порнографії, яке не містило б оціночні критерії такі, як в Законі України «Про захист суспільної моралі» (про що мова йшла в попередньому матеріалі), а за визначення дитячої порнографії мова не йде взагалі.

Безумовно, дитяча порнографія у всіх розвинутих країнах є злочином, причому доволі тяжким. Практично всі розроблені та прийняті світовою спільнотою декларації, конвенції, протоколи, рекомендації лише декларують необхідність консолідації зусиль країн в боротьбі з порнобізнесом у всіх його проявах, акцентуючи увагу на запобіганні дій, пов'язаних з втягненням неповнолітніх у виготовлення та розповсюдження порнографічної продукції. Прикладом цього є Угода щодо припинення обороту порнографічних видань (Париж, 1910 р., із змінами і доповненнями 1949 р.); Міжнародна конвенція про припинення обігу порнографічних видань і торгівлі ними (Женева, 1923 р., із змінами 1947 р.); Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи від 09.09.1991 № R(91)11 відносно експлуатації сексу в цілях здобуття прибутку, порнографії, проституції, торгівлі дітьми та неповнолітніми; Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи від 19.05.2000 № R(2000)11 про боротьбу з торгівлею людьми в цілях сексуальної експлуатації; Європейська конвенція про транскордонне телебачення ETS № 132 (Страсбург, 1989 р.); Європейська конвенція про спільне кіновиробництво ETS № 147 (Страсбург, 1992 р.). Жоден з наведених документів не містить таких необхідних правозастосувачеві термінів [15, 117]. Згідно з дефініцією фахівців Генерального Секретаріату Інтерполу по боротьбі з даним видом злочинності «дитяча порнографія — це будь-які форми зображень, у тому числі й писані аудіо-матеріали, що сфокусовані на сексуальній поведінці або геніталіях дітей» [20, 127]. Стаття 20 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення від 25 жовтня 2007 р. визначає дитячу порнографію, як «будь-які матеріали, які візуально зображують дитину, залучену до реальної або змодельованої явно сексуальної поведінки, чи будь-яке зображення дитячих статевих органів, здебільшого із сексуальною метою». Стаття 9 Конвенції про кіберзлочинність від 23 листопада 2001 р. дитячою порнографією визначає «матеріал, який візуально зображує: неповнолітню особу, задіяну у явній сексуальній поведінці; особу, яка виглядає як неповнолітня, задіяну у явній сексуальній поведінці; реалістичні зображення неповнолітньої особи, задіяної у явній сексуальній поведінці». У ст. 2 Факультативного протоколу до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії» (Нью-Йорк, 2000 р.), який було ратифіковано Законом України від 3 квітня 2003 року № 716-IV, дається таке визначення дитячої порнографії — це «будь-яке зображення якими б то не було засобами дитини, що здійснює реальні або змодельовані відверто сексуальні дії, або будь-яке зображення статевих органів дитини головним чином в сексуальних цілях» [21].

Характерною відмінністю цих визначень від інших дефініцій порнографічних матеріалів слід визнати відсутність оціночних понять «цинічне», «натуралістичне», «аномальне», що значно розширює коло зображень і дій, віднесених до дитячої порнографії, в порівнянні з порнографічними зображеннями дорос-

лих осіб. У той же час відмова від оціночних понять конкретизує дані визначення і робить їх зручними для практичного застосування в правоохоронній і експертній діяльності [22, 102].

З позиції міжнародно-правових норм під дитячою порнографією слід розуміти:

- зображення дитини, що здійснює реальну або змодельовану гетеросексуальну або гомосексуальну взаємодію (статевий акт);
- демонстрація дитиною мастурбаторних дій, орально-генітальних та орально-анальних контактів (феліяції, кунілінгусу, римінгу), а також їхньої імітації;
- демонстрація оголених дітей, петінг, зображення великим планом статевих органів дитини у сексуальному контексті та цілях.

Таким чином, доцільним було б в законодавство України внести деякі зміни, які б враховували проаналізоване міжнародне законодавство в питаннях боротьби з дитячою порнографією.

#### Література

1. Пионтковский А. А. Курс советского уголовного права. Т. 6 / А. А. Пионтковский, П. С. Ромашкина, В. М. Чхиквадзе. — М.: Наука, 1971. — 376 с.
2. Уголовное право. Особенная часть: учеб. для вузов / под ред. И. Я. Козаченко, З. А. Незнамовой, Г. П. Новоселова. — М.: Юрма, 2001. — 609 с.
3. Курс уголовного права. Особенная часть: учеб. для вузов. Т. 4 / под ред. Г. П. Борзенкова, В. С. Комиссарова. — М.: МГУ, 2002. — 441 с.
4. Осокин Р. Б. Уголовная ответственность за незаконное распространение порнографических материалов или предметов: учеб. пособие / Р. В. Осокин, М. В. Демисенко. — М.: Щит-М., 2005.
5. Кришталь В. В. Судебная сексология / В. В. Кришталь, С. Р. Григорян. — Х.: Харьк. акад. сексол. исслед., 1999.
6. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Частина особлива / М. Й. Коржанський. — К.: Атіка, 2001.
7. Гусарова М. В. Порнографія. К вопросу о необходимости выработки дефиниции данного понятия и его законодательного закрепления // Закон и право. — 2009. — № 1.
8. Джинджолия Р. С. Уголовная ответственность за незаконное распространение порнографических материалов или предметов / Р. С. Джинджолия. — М., 2001.
9. Гуларис Р. Г. О некоторых вопросах терминологии ст. 242 УК РФ // Правовая реформа: пути совершенствования: материалы науч.-практ. конф. (Ставрополь, 15–16 марта 1999 г.).
10. Гопоченко О. А. Защита несовершеннолетних от сексуального совращения и сексуальной эксплуатации: уголовно-правовые проблемы / О. А. Гопоченко, Ю. Е. Пудовочкин. — Ставрополь, 2003.
11. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листоп. 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 14. — Ст. 192.
12. Салтыков В. В. Энциклопедия современного секса XXI века. — Режим доступа: <http://juliussex.ru/porno2.htm>.
13. Стаття «Классификация порнографии». — Режим доступа: <http://novc.ru/articles/8.html>.
14. Калипус О. С. Ответственность за порнографию в современном уголовном праве / О. С. Калипус, В. Н. Додопов // Право и политика. — 2006. — № 12.
15. Ларица О. К. Проблема уголовного преследования за изготовление и распространение порнографических материалов // Современное право. — 2009. — № 7.
16. О печатных средствах массовой информации (прессе) в Украине: Закон Украины от 16 нояб. 1992 г. // Законы Украины. — К., 1996. — Т. 4.
17. О телевидении и радиовещании: Закон Украины от 21 дек. 1993 г. // Законы Украины. — К., 1996. — Т. 6.
18. Об издательском деле: Закон Украины от 5 июня 1997 г. // Законы Украины. — К., 1997. — Т. 12.

19. Основы законодательства Украины о культуре : Закон Украины от 14 февр. 1992 г. // Законы Украины. — К., 1996. — Т. 3.
20. Бут О. Деякі аспекти проблеми дитячої проституції та порнографії в Скалдинавських країнах та Україні // Кримінальне право. — 2008. — № 5.
21. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. — Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
22. Дьяченко А. Подходы к регламентации нормативного определения порнографии / А. Дьяченко, Е. Цымбал // Уголовное право. — 2004. — № 4.

### Анотація

**Паляничко Д. Г. Загальне поняття порнографії, її види та критерії визначення.** — Стаття. Дана робота присвячена суспільній небезпеці порнографії як соціально шкідливого явища та її визначенню як правової категорії. Проведено аналіз чинного національного та міжнародного законодавства стосовно розкриття поняття порнографії, дитячої порнографії та критеріїв їх розмежування з поняттям еротика, а також висвітлюються види порнографії та дається її класифікація.

*Ключові слова:* порнографія, еротика, дитяча порнографія, правова оцінка.

### Summary

**Palyanychko D. G. General Concept of Pornography and Criterion for Identifying.** — Article. Pornography outlines pornographic dangers as a social phenomenon and the adverse determinations as a legal entity. He analyses existing national and international legislation concerning pornographic disclosure, child pornography, highlighting and classifying pornography by type, and gives criteria for distinguishing it from eroticism.

*Keywords:* pornography, erotica, child pornography, legal evaluation.